

№ 03 – 04 (824 – 825)

Студзень 2021 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

kazeta.by

bfk.by

У нумары:

- 👉 **Вынікі: праца краязнаўцаў
Лунінецчыны –**
стар. 2, 5
- 👉 **Згадкі: памяці прафесара
Леаніда Лыча
і пісьменніка
Уладзіміра Караткевіча –**
стар. 3, 4
- 👉 **Даклады: сатыра як зброя,
вадзяныя млыны,
род ганчароў –**
стар. 7, 8, 10

Перадача кніг у Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь. Падрабязней чытайце на стар. 2

На тым тыдні...

Ратуюцца спадчынай

✓ У Мастацкай галерэі Міхаіла Савіцкага ў рамках фотапраекта «Планета без виз» 9 студзеня прайшла творчая сустрэча з аўтарам выставы фатаграфіям і вандрунікам Станіславам Янчарскім. Для наведнікаў былі падрыхтаваны жывая экскурсія, займальныя гісторыі аб дарожных прыгодах. Нагадаем, што на выставе экспануюцца прыкладна 170 фотаздымкаў, зробленых аўтарам у 25-і краінах розных частак свету. Апроч пейзажнай фатаграфіі прадстаўленая і жанравая. Карэжныя жыхары па-рознаму рэагуюць на чалавек з фотаапаратам, таму кадры атрымліваюцца жывымі і напоўненымі эмоцыямі.

✓ 13 студзеня прайшло адкрыццё выставы «Край ты мой любімы» з музейнай калекцыі Нацыянальнага цэнтру сучасных мастацтваў, прымеркаванай да 80-годдзя з дня нараджэння Уладзіміра Мулявіна.

Куратарам выступіў М. Мірошнікаў. Экспануюцца творы, што, на думку арганізатараў, адпавядаюць тэматыцы песень легендарнай беларускай групы «Песняры» і яе вакаліста і духоўнага лідара Уладзіміра Мулявіна (1941 – 2003). Экспазіцыя распавядае аб ідэальных ўзаеминах паміж асобай і светам, неперадавальным характэрам беларускай прыроды. Гэта настальгія па мінулым – даніна памяці Беларускаму песняру.

Выставачны праект можна пабачыць па 24 студзеня.

✓ У Валожыне адбыўся раённы этап абласнога конкурсу на лепшую сувенірную працу сярод педагогічных работнікаў. У ім прынялі ўдзел 8 устаноў адукацыі. Спалучэнне прыёмаў традыцыйнага і сучаснага мастацтва, творчая індывідуальнасць, глыбіня мастацкай ідэі, захаванне беларускіх народных рамястваў прадстаўленыя педагогамі.

Пераможцамі ў розных намінацыях сталі педагог дадатковай

адукацыі цэнтры творчасці дзяцей і моладзі Валожынскага раёна Алена Собалева, педагог дадатковай адукацыі гэтай жа ўстановы Канстанцін Вайткевіч, педагог дадатковай адукацыі СШ № 1 г. Валожына Аляксандр Цяшкевіч, намеснік дырэктара па асноўнай дзейнасці Гародзькаўскага ВПК Марына Астроўская, педагог-арганізатар Ракаўскай СШ Таццяна Рыпінская, настаўнік фізікі Пяршайскага ВПК Алесь Коўрах, педагог дадатковай адукацыі гімназіі № 1 г. Валожына Наталля Кузаўлёва, педагог дадатковай адукацыі Івянецкага цэнтры творчасці дзяцей і моладзі Уладзімір Скрыпка, педагог дадатковай адукацыі гэтай жа ўстановы Ірына Капуста, педагог дадатковай адукацыі Івянецкага цэнтры творчасці дзяцей і моладзі Наталля Лукашык, педагогі дадатковай адукацыі гэтай жа ўстановы Алена Мурашова і Вольга Харлінская, настаўніца пачатковых класаў Суднікаўскай СШ Алена Паталей.

✓ Акунцуца ў свет цудоўнага і ўзвышанага запрасіў жыхароў і гасцей краю Краснапольскі

раённы гісторыка-этнаграфічны музей. Тут праходзіць **выстава карцін рэлігійнай тэматыкі мастацкі Ядвігі Сянько**. Гэта ўжо другая яе выстава на радзіме. З тэмаю хрысціянства яна звязаная з 1997 г. Тады па дабраславенні мітрапаліта Мінскага і Слуцкага, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі Філарэта пачала пісаць карціны з вядомых іконаў. На сёння ёю створана больш за 2 тыс. іконаў і карцінаў на хрысціянскую тэматыку, працы разляцеліся па многіх храмах Беларусі і за межамі, а таксама яны захоўваюцца ў прыватных калекцыях у розных краінах свету.

Акрамя рэлігійнай тэматыкі Я. Сянько працуе ў жанры наюрморга і пейзажа.

Пабачыць працы краснапольскай мастацкі можна да канца гэтага месяца.

Скарыстаная інфармацыя з паведамленняў Мастацкай галерэі Міхаіла Савіцкага (Мінск), Нацыянальнага цэнтры сучасных мастацтваў, сайтаў газет «Працоўная слава» (Валожын), «Чырвоны сцяг» (Краснаполле).

Сябры! Нагадваем, што падпісацца на «Краязнаўчую газету» можна з любога месяца, зрабіць гэта можна ў кожным паштовым аддзяленні краіны да 25 чысла. Няхай шырыцца краязнаўчая сябрына!

Нашы спачуванні

Памяці Прафесара

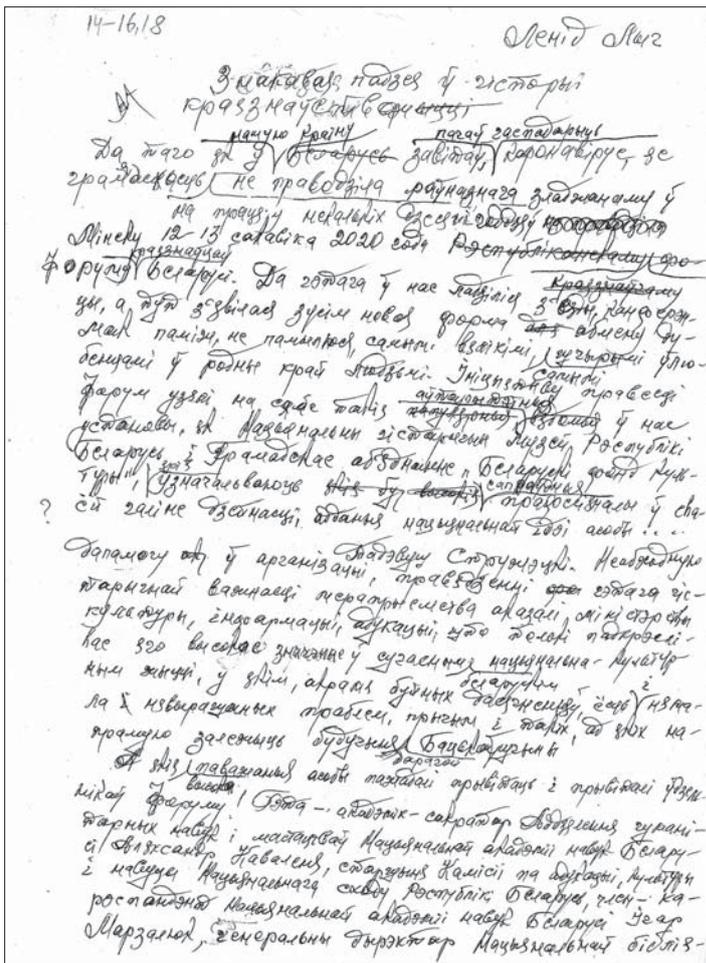
І яшчэ адна вялікая страта новага года – не стала **Леаніда Міхайлавіча ЛЫЧА**, гісторыка, публіцыста, доктара гістарычных навук (1989), прафесара (1993).

ларускай ССР» (т. 4, 1987), «Нарысаў гісторыі Беларусі» (ч. 2, 1995).

У 2004 годзе ў серыі «Бібліятэчка «Краязнаўчай газеты»» выдаў працу «Краязнаўства – крыніца ведаў і нацыянальнага сталення», а ў 2013 годзе выйшла кніга «Краязнаўства ў кантэксце сучаснага нацыянальна-культурнага жыцця Беларусі». Абедрэ прывесчаныя гісторыі краязнаўчага руху на беларускіх землях, раскрыццё становішча краязнаўчага руху ў Рэспубліцы Беларусь, паказаны яго дасягненні ў даследаванні розных праблемаў, звязаных з гісторыяй, нацыянальна-культурным жыццём. Аўтар шмат увагі надаў моўнаму і тапанімічнаму аспектам краязнаўчых даследаванняў.

У кнізе «Беларусы на мяжы нацыянальнай катастрофы» (2015) раскрываюцца прычыны неверагодных цяжкасцяў этнакультурнага жыцця беларускага народа ў выніку правядзення супярэчнай яго інтарэсам дзяржаўнай моўнай палітыкі ўладамі Рэчы Паспалітай, царскай Расіі, СССР – БССР і Рэспублікі Беларусь. Аўтар паказвае, што пры падтрымцы дзяржаўнага чыноўніка апарату руская мова трывала ўсталявалася ва ўсіх сферах афіцыйнага жыцця, зрабіўшы лішняй, непатрэбнай для яго беларускую мову. Леанід Міхайлавіч з'яўляўся яскравым прыхільнікам нацыянальнай адукацыі. «Нацыянальная адукацыя – гэта эліксір жыцця кожнага народа, – сцвярджаў ён у сваіх публікацыях. – Нам яе стагоддзямі не давалі, прычым улады суседніх сла-

вянскіх краін. Таму і маем такую бедную гістарычную памяць, цураемся роднай культуры і мовы, абываковы да таго, ці захаваемся як самабытны этнас, ці ператворымся ў бесструктурную, безаблічную масу, будзем утрыманымі духоўных каштоўнасцяў суседніх народаў, не баючыся бясплёдна растацця, знікнучы ў іх асяроддзі. Калі дзяржава не пойдзе на стварэнне нацыянальнай адукацыі, адпаведна ўсякія падставы гаварыць пра яе (дзяржавы) намер выратаваць беларускі народ ад рускай культурна-моўнай асіміляцыі». А на VI з'ездзе беларусаў свету ён адзначыў, што дзкуючы «праклятай афіцыйнай палітыцы двухмоўя» беларусы па сутнасці страцілі сваю мову. «Я лічу, што не першы дзесятак гадоў у нас няма сапраўднага беларускага нацыянальна-культурнага жыцця. Мы жывём чужымі адходамі і нічога вартага не ствараем для сябе. І гэта ўсё з-за таго, што ў нас моцна абмежаваны сацыяльныя функцыі беларускай мовы», – падкрэсліў прафесар Лыч.

У кола зацікаўленяў навукоўцы ў апошнія гады ўваходзілі таксама праблемы культурнага жыцця на тэрыторыі, што знаходзілася пад юрысдыкцыяй акупацыйных уладаў (кніга «Нацыянальна-культурнае жыццё Беларусі на тэрыторыі функцыянавання нямецкага акупацыйнага рэжыму (чэрвень 1941 – ліпень 1944 г.)», якая выйшла ў 2011 годзе. Леанід Міхайлавіч належыць да яшчэ аднаго беларускага роду, які даў свету некалькі навукоўцаў. Яго родныя браты прысвяцілі жыццё навуцы. Генадзь Міхайлавіч Лыч – навуковец-эканаміст, доктар эканамічных навук, прафесар, акадэмік

НАН Беларусі, Анатоль Міхайлавіч Лыч – навуковец у галіне прыродаа-рыстання, кандыдат тэхнічных навук.

Працаздольнасці Леаніда Міхайлавіча можна толькі пазаздросціць – дзесяткі артыкулаў у розных перыядычных выданнях, дзесяткі кніг пра гісторыю беларусаў, Беларусі. Праіцыяніцтва года ён прапанаваў «Краязнаўчай газеце» свае развагі пра першы краязнаўчы форум. На жаль, не бабачыў яго надрукаваным у газеце. Гэта, бадай што, адна з апошніх (калі не апошняя) праца выбітнага навукоўцы, якую мы неўзабаве надрукуем. Сёння ж прапануем чытачам пазнаёміцца з яе першай старонкай – пабачыць почырк прафесара, яго працу над словам.

Колькі ўнікальных беларусаў – Асобаў і Аўтарытэтаў нацыі – мы страцілі толькі за апошні час! Гэта становіцца ўжо сапраўднай катастрофай для краіны. Ці не час задумацца, што кожны грамадзянін, незалежна ад нацыянальнасці і професіі, сваіх палітычных поглядаў і веравызнання, – з'яўляецца найвышэйшай каштоўнасцю краіны, тым больш, што з кожным годам нас становіцца ўсё менш і менш...

ГА «Беларускі фонд культуры» і рэдкалегія, рэдакцыя «Краязнаўчай газеты» шчыра смуткуюць з прычыны смерці доктара гістарычных навук, прафесара Леаніда Міхайлавіча ЛЫЧА. Выказваем словы спачування родным, блізкім і калегам навукоўцы. Няхай будзе пухам родная зямля, а будучыня краю становіцца лепшаю, як аб тым марыў Леанід Міхайлавіч.

Леанід Лыч (у цэнтры) пад час Краязнаўчага форуму

Пісаў Караткевіч у Клімавічы...

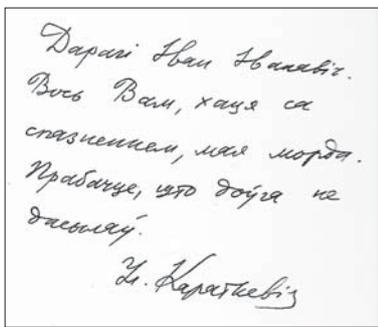
Вось гэтае, першае, фота пісьменнік Уладзімір Караткевіч разам з яшчэ некалькімі здымкамі даслаў у Клімавічы. На памяць аб сустрэчы свайму знаёмаму журналісту, рэдактару тагачаснай, адной са старэйшых у Беларусі, першы нумар якой пабачыў свет 25 лістапада 1918 года, клімавіцкай раённай газеты «Новае жыццё» (цяпер «Родная ніва») Івану Журко. На ім адлюстраваны момант іх сумеснага адпачынку ў Літве ў санаторыі ў Тракаі.

Да таго ж, яны землякі – абодва ўраджэнцы Віцебскай вобласці. Таму і знайшлі агульную мову, і пасябравалі, і сфатаграфаваліся каля Тракайскага замка, які з'яўляецца помнікам позняга сярэднявечча. Дарэчы, гэта замак Вялікага князя літоўскага Вітаўта.

Фота з дарчым подпісам: «Дарагі Іван Іванавіч. Вось Вам, хаця са спазненнем, мая морда. Прабачце, што доўга не дасылаў. Ул. Караткевіч» класік беларускай літаратуры даслаў разам з іншымі здымкамі на памяць І. Журко. Цяпер яно стала здабыткам Клімавіцкага раённага краязнаўчага музея і, безумоўна, нашай гісторыі і шырокай грамадскасці.

А другое фота, адпраўленае У. Караткевічам, на якім пісьменнік стаіць каля дрэва ў жыццёвым роздуме, было падпісана так: «А гэта вось фатаграфавалі Вы. 90 кадраў у секунду. А мы не прэзідэнты, якія прыехалі здымаць дагавор пра ненападзенне з Новай Зеландыі. Іх – 20. Апаратура лепшая. А я ж Вас папярэджваў. Чакайце. Счакайце. Рубаніце. Мы з Вамі не Галіны Санько і не Валі Ждановічы» (Караткевіч, відаць, меў на ўвазе свайго сябра, фатограф Валянецкіна Ждановіча, з якім быў добра знаёмы. – **Аўт.**).

Дарэчы, жонку Караткевіча таксама звалі Валянецкіна, якую муж перажыў усяго на нейкія два няпоўныя гады. Не перанёс, відаць, гора. А пражыты ім 54 гады, хіба гэта замнога? Замала. Нека гэта «ЛіМе» кандыдат філала-

гічных навук Вераніка Бандаровіч заўважыла: «Кажуць, геніі не жывуць доўга – геніі жывуць вечно...». І гэтымі словамі ўсё сказана.

Вось такой адметнай атрыманася эпістальная спадчына класіка беларускай літаратуры, звязаная з імем майго першага рэдактара ў клімавіцкай раёнцы – Івана Журко, чалавека прыстойнага, журналіста сумленнага, члена Саюза журналістаў СССР і Беларускага саюза журналістаў.

Іван Іванавіч запомніўся ў раёне многім чытачам райгазеты сваімі прадзівымі публікацыямі ў час перабудовы, за што і пацярпеў. Яго неўзабаве, адразу ж з надыходам пенсійнага ўзросту, адправілі на заслужаны адпачынак. Без усялякіх там

прызнанняў заслуг, якія, безумоўна, былі ў яго, бо ён тады, як я добра памятаю, праводзіў даволі вялікую грамадскую работу на Клімавіччыне, працуючы кіраўніком раённага выдання амаль чвэрць стагоддзя. І ён мог прэтэндаваць нават на прысваенне яму ганаровага звання заслужанага дзеяча культуры Беларусі. Ды і па прафесіі ён быў культработнікам, працаваў дырэктарам сельскага Дома культуры ў самым пачатку сваёй працоўнай дзейнасці. Добра, што хоць персанальную пенсію справядліва прызначылі.

Можа, з У. Караткевіча, асабістых сустрэчаў з ім і браў тады прыклад Іван Іванавіч у сваёй рэдактарскай працы. Бо Караткевіч пісаў прадзівыя, адлюстроўваючы тагачасную рэчаіснасць як яна ёсць на самой справе, а таму яго рэдактары нямала скарчалі. Напрыклад, у рамане «Каласы пад сярпом тваім», змешчаным у Зборы твораў у 25-і тамах, тэкст павялічыўся прыкладна на 25%. Бо ў змест, дзякуючы літаратуразнаўцам, і ў прыватнасці, караткевічазнаўцу Анатолю Вараб'ю, вярнуліся раней выкінутыя рэдактарамі філасофскія

адступленні і развагі герояў, патрыятычна-гістарычныя фрагменты.

Нагадаем таксама, што раман «Каласы пад сярпом тваім», перавыдадзены выдавецтвам «Папур», быў прызнаны самай чытамай у 2019 годзе кнігай. А ў леташнім лістападзе краіна адзначыла 90-годдзе з дня нараджэння таленавітага творцы – Пісьменніка, Чалавека, Асобы.

...А яшчэ І. Журко быў знаёмы з пісьменнікамі Уладзімірам Ліпскім, Паўлам Кавалёвым, Валянецкінам Блакітам, Іванам Аношкіным і іншымі. Некаторыя з іх падарвалі яму свае кнігі з аўтографамі.

Дарэчы, Іван Іванавіч у ліку іншых былых супрацоўнікаў раёнкі (Міколы Глуздова, Раісы Сяргеенка, Яфіма Златкіна, Валерыя Перавозчыкава, Таццяны Смолынай, Івана Гулевіча) называў сваім вучнем і мяне. А мне ў сваю чаргу, выходзіць, трэба лічыць яго, сябра Караткевіча, сваім настаўнікам у журналістыцы.

Карыстаючыся выпадкам, і Нобелеўскую лаўрэатку Святану Алексіевіч лічу сваёй настаўніцай, якая правяла для нас, тады слухачоў рэспубліканскай школы маладых журналістаў арыгінальны майстар-клас. Столькі было выказана ёю слушных заўваг і парадаў пачаткоўцам-газетчыкам, што я нават адважыўся ўзяць інтэрв'ю.

...Парадавала прыхільнікаў творчасці У. Караткевіча і вестка, што нядаўна была выдадзена энцыклапедыя Караткевіча. А ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» выйшла кніга Вячаслава Рагойшы «Дзесяць саг пра Караткевіча», дзе сабраныя цікавыя гісторыі з жыцця класіка. Увогуле, юбілей пісьменніка грамадскасць адзначыла шырока: імпрэзы, сустрэчы, выставы, чытанні ды шмат іншага.

Іван ЛАПО,
журналіст, краязнаўца,
ветэран працы

На здымках: землякі пісьменнік Уладзімір Караткевіч і журналіст Іван Журко; задумлены Уладзімір Караткевіч; адваротныя бакі абодвух здымкаў, падпісаныя рукой пісьменніка

Сёлета спаўняецца

(падаецца ў зваротна-храналагічным парадку)

(Заканчэнне.
Пачатак у №1, 2)

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга Інстытут эксперыментальнай баганікі імя В.Ф. Купрэвіча ГАН Беларусі (Мінск; 1931) – 90 гадоў з часу заснавання.

Беларускі дзяржаўны архіў кінафотадэкаў і дакументаў (Дзяржынск; 1941) – 80 гадоў з часу стварэння.

Беларускі саюз тэатральных дзеячаў (Мінск; 1946) – 75 гадоў з часу ўтварэння.

Пінская фабрыка мастацкіх вырабаў «Крыніца Палесся» (1946) – 75 гадоў з часу стварэння.

Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт (1951) – 70 гадоў з часу стварэння.

Беларуская бібліятэка і музей імя Францішка Скарыны ў Лондане (Francis Skaryna Belarusian Library and Museum; 1971), грамадска-культу-

турная ўстанова беларусаў у Вялікабрытаніі – 50 гадоў з часу адкрыцця.

Ансамбль народнай музыкі «Бяседа» Нацыянальнай дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі Рэспублікі Беларусь (Мінск; 1991), заслужаны калектыў Рэспублікі Беларусь – 30 гадоў з часу стварэння.

«Беларускія фанфары» (Баранавічы; 1996), міжнародны фестываль духовай музыкі – 25 гадоў з пачатку правядзення.

«Бібліятэчны свет» (Мінск; 1996), навукова-папулярны, даведачны, нарматыўны вытворча-практычны часопіс – 25 гадоў з пачатку выдання.

«Вышэйшая школа» (Мінск; 1996), навукова-метадычны і пуб-

ліцыстычны часопіс – 25 гадоў з часу заснавання.

«Вянок дружбы» (Бабруйск; 1996), міжнародны фестываль народнай творчасці – 25 гадоў з пачатку правядзення.

«Званы Сафіі» (Полацк; 1996), міжнародны фестываль арганнай музыкі – 25 гадоў з пачатку правядзення.

Мінская духоўная акадэмія імя свяціцеля Кірылы Тураўскага (1996), вышэйшая багаслоўская навуковая ўстанова Беларускай Праваслаўнай Царквы – 25 гадоў з часу стварэння.

Рэспубліканскі фестываль нацыянальных культур (Гродна; 1996) – 25 гадоў з пачатку правядзення.

«Дрэва Жыцця» набывае крону

«Няскораны». Так называецца цэнтральная скульптура ў «Хатыні». Чытаю кнігі, прысвечаныя спаленай і адроджанай Мелясніцы, што ў Лунінецкім раёне. Вёска ўвекавечаная ў мемарыяльным комплексе на «Дрэве Жыцця»... Слова «няскораны» ў думках адрасую аўтару дзённіка, публікацыя якога складае большую частку дзвюх кніг. У полымі трагедыі 1 кастрычніка 1943 г. загінулі яго сын, нявестка і унук, сваты; затым фашысты расстралілі бацьку і маці. Яму з жонкай цудам удалося выжыць. А ў сакавіку 1944-га іх арыштавалі. Допыты ў гестапа, пасля якіх многіх людзей адпраўлялі на расстрэл. Але здарыўся цуд: негаціных вывезлі ў Нямеччыну. Давялося прымусова працаваць на чужыне. Пачуццё годнасці пратэставала супраць становішча «рабоў XX стагоддзя», у якім вымушаны былі знаходзіцца многія жыхары, вывезеныя з часова акупаваных фашыстамі тэрыторыяў... Запісы з вясны 1944-га па вясну 1945-га яшчэ не апублікаваныя, але, упэўненая, будуць чытацца з такой жа цікавасцю, як ужо надрукаваныя сшыткі. Пакуль жа гутару пра новую кнігу з укладальнікам, якая апрацавала дзённікі, і аўтарам нарысаў, што складаюць частку выданняў, – гэта краянаўца Тацяна Канапацкая.

– Вёска Мелясніца можна заносіць у Кнігу рэкордаў Гінеса: паселішчу ў 20 двараў прысвечаны дзве кнігі, амаль 800 старонак!

– Гэта – не мая заслуга. Нашаму краю пашанцавала, што на хутары Грань, што размяшчаўся паміж Лунінцам і Мелясніцай, жыў дзіўны чалавек Васіль Васільевіч Негацін (1894 – 1978). Як і ўсе, ён працаваў – служыў лесніком. Як і ўсе, меў прысудзібную гаспадарку, што таксама патрабавала прыкладання сілаў. Але на завяршэнні працоўнага дня, у адрозненне ад аднавяскоўцаў, ён чытаў кнігі, а затым пісаў дзённік. Дзякуючы

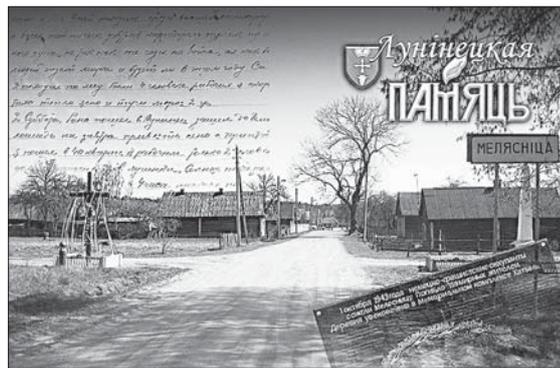
гэтым запісам даведаемся пра падзеі ў Лунінцы і ваколіцах у 1917–1918, 1939–1940, 1943–1944, а таксама ў 1961–1964 гг. У выніку атрымалася дзве кнігі, што выйшлі ў серыі «Лунінецкая памяць» як дапаўненні 6 і 7: «Мелясніца: погляд з Грані»

(Мінск, 2017) і «Велесніца» – адна з 13-і адроджаных «лунінецкіх Хатыняў» (Мінск, 2020).

– Але Вы правялі велізарную працу па пошуку звестак пра людзей, названых у дзённіках!

– Вядома, давалося зрабіць сотні званкоў, каб «расшыфраваць» некаторыя прозвішчы і імёны, а затым і мноства сустрэчаў, каб удакладніць акалічнасці і дэталі. У выніку атрымаліся замалёўкі пра шэраг жыхароў пацярпелай вёскі, якія вартыя памяці не толькі ў сем'ях, але і ў грамадстве. Інфармацыю пра падзеі брала з інтэрнэту, а вось тэрміны старалася выкладаць лакалічнай мовай энцыклапедыі выданняў саветскага часу. На мой погляд, яны – больш дакладныя за сучасныя.

– Мяркую, што тлумачэнне падзей давалі для маладога чытача. Старэйшаму ж пакаленню выдатна вядомыя і ўз'яднанне Заходняй Беларусі ў складзе БССР 17 верасня

1939 г., і палёт першага чалавека ў космас 12 кравецкіх 1961-га...

– Паколькі з паўтысячы экзэмпляраў – гэта тыраж першай кнігі – амаль 300 набыты людзьмі, якія знаёмыя, як кажучы, у твар, арыентуюся на «свайго чытача». А сярод першага, фільмака, з якімі спрачаюцца па некаторых сучасных ацэнках гістарычных падзей. Яны ўсё ж прымаюць маё частковае «рэтрагравства». Раблю такую выснову, таму што моладзь купляе кнігі, а на канікулах прыходзіць па чарговую порцыю яшчэ не выданага «лунінецкага ўстаўца».

– Каму цікава лунінецкая дзённік, акрамя лунічанцаў?

– Ва ўсім свеце кнігі мемуараў карыстаюцца ўвагай чытачоў. Аўтары дакументальных твораў не хаваюцца за надуманы персанажы, а пішучы пра тое, што самі бачылі і перажылі. Вядома, яны па-свойму, суб'ектыўна ацэньваюць тую ці іншую падзею. Строгія законы мемуарнага жанру гэта дазваляюць. Вось чым асабліва прывабныя ўспаміны. А вядомы сучасны аўтар Робін Шарма адзначае: «Калі тваё жыццё варты таго, каб пра яго думаць, то яно, несумненна, варты таго, каб пра яго пісаць».

– Маецца на ўвазе, што гісторыя Беларусі не будзе поўнай без лунінецкага фрагмента?

– І гэта таксама, але з дзённікаў можна атрымаць важныя ўрокі. Адзін прыклад з класікі. У паэме Якуба Коласа «Новая зямля» галоўнага героя, лесніка Міхала, папракаюць нават родныя: «! хто ўжо служыць гэтак дбала?». Такім жа сумленным лужакам быў Васіль Негацін. Хіба маглі ставіцца да яго добра людзі, якія лічаць: «Хто ў лесе не злодзей, той дома не гаспадар»? А ў палескіх вёсках такую пазіцыю, на жаль, займаюць многія... Другі ўрок служыць «нацыянальнай асаблівасцю». Дзякуючы каму пра Беларусь даведаліся ва ўсім свеце? Уладзімір Мулявін стварыў «Песняры»... Дзякуючы каму Белавеская пушча стала прыцягальнай для ўсіх нас? Аляксандра Пахмутава і Мікалай Дабранраваў напісалі песню... Дзякуючы каму адбылося краязнаўчае адкрыццё шматлікіх падзей гісторыі ў Лунінцы і ваколіцах? Яны адлюстраваны ў запісах Васіля Нягачіна, ураджэнца Арлоўскай губерні... Для мяне гэта яшчэ адзін прыклад духоўнага адзінства Расіі і Беларусі.

– Уяці папярэдніх кнігах прадставілі больш за 60 сем'яў лунінецкіх чыгунач-

нікаў-першапраходцаў. І вось – Мелясніца. Здрадзілі роднаму гораду?

– Сям'я Негаціных павялілася ў нашых мясцінах у канцы XIX ст., пасля будаўніцтва Палескіх сталёвых магістралей. Так што дзве «вясковыя» кнігі таксама працягваюць чыгуначную гісторыю Лунінца...

– Вёскача – маленькая. Не пакрыўдзіцца жыхары, што адлюстравалі гісторыю не кожнай сям'і?

– 75-годдзе Вялікай Перамогі патрабавала, каб захавала, у першую чаргу, імёны загінулых партызанаў і франтавікоў, а таксама сем'і ветэранаў вайны. Маё – «усё, што магу» – пакаленню пераможцаў...

– Кніга выдадзена ў ліпені – не лепшы час для прэзентацыі. Ты не менш...

– Новае выданне прадстаўленае ў інфармацыйна-асветніцкім цэнтры храма іконы Божай Маці «Спагнанне загінулых» – тут праводзім духоўна-патрыятычныя праграмы з лунічанамі. Другой была своеасабліва прэзентацыя ў Брэсце – у абласной арганізацыі ГА «Саюз пісьменнікаў Беларусі». Трэцяя...

– ...Дазвольце працягнуць: трэцяя сустрэча адбылася ў Мінску, у Дзяржаўным мемарыяльна-літаратурным музеі Якуба Коласа, і я таксама была яе ўдзельніцай. З задавальненнем успамінаю канцэртную частку праграмы, якую ўпрыгожылі таленавітыя спевакі і музыканты.

– Удзячная за добрыя словы. Нізкі паклон людзям з розных гарадоў, якія падтрымліваюць лунінецкія літаратурныя праекты. Цяноў увагу мінчанам – сталіца багатая на падзеі ў сферы культуры, але выдатны творчыя асобы адгукаюцца і на запрашэнне з палескай глыбіні. Дарэчы, у сваёй кнізе выказваў падзяку шматлікім аднадумцам – у іх ліку кіраўніцтва Беларускага фонду культуры... Ёсць і асабісты аспект. Калі воляю лёсу ў руках апынуліся дзённікі Васіля Негаціна, усвядоміла, што павінна аддаць даніну памяці і сваім продкам, пра якіх ён згадвае. Так у гэтыя дзве кнігі ўключыла гісторыю сваёй сям'і. Падштурхнулі на гэты крок і словы саветскага паэта Людмілы Тацянавай:

*Не в летопись,
не в громкие былины
Он не был вписан,
мой безвестный род,
Но он восходит
в тот массив глубинный,
Название которому –
народ...*

Людміла ПАЛКОЎНІКАВА

Гранічная шчырасць радка

Паляшук Іван Цітарэнка – паэт з дзівоснай душой дзіцяці, якое не перастае захапляцца родным краем, сваёй роднай вёскай і яе наваколлем на Гомельшчыне, у Добрушскім раёне. А яна зачаравала яго яшчэ з маленства сваімі пейзажамі, цудоўнымі малюнкамі і водарам, сваім размераным рытмам жыцця і ўнікальнымі жыхарамі. Менавіта цесная сувязь з роднай зямлёй жыць і ўмацоўвае паэта.

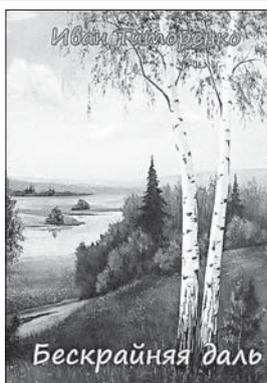
Верным сваёй таме ён застаецца і ў кнізе «Бяскараіная даль». Ён не ўяўляе свайго лёс без роднай старонкі:

*Кляюка бусел на світалым золку,
Саваю бусліху кліча да гнязда,
А вечарамі маці-пералёку
Заве малеча, чутна: «Спаць пара!»*

*Ляцязь гады то з выраю, то ў вырай,
Было так, ёсць і будзе на вякі.
Ды толькі я з малой сваёй радзімай
Не развітаюся. Не з'еду.
Лёс такі.
(Лёс)*

Аўтару ўласцівае цэласнае паэтычнае ўспрыманне прыроды і чалавека, здольнасць адчуваць імгненне.

Значная частка вершаў прысвечаная розным порам года, але асабліва шмат – восені. Адрозна ад таго, што гэта любімая пара паэта. І ён знаходзіць патрэбныя словы, свае фарбы і толькі яму ўласцівыя вобразы для перадачы захаплення прыгажосцю роднага краю ў гэтую цудоўную пару.

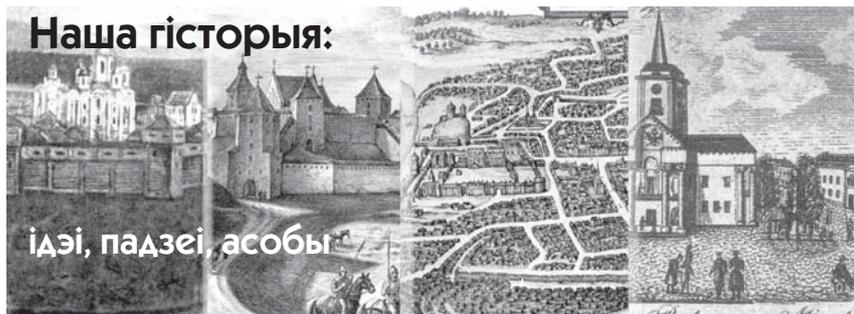
І сваё захапленне роднай прыродай паэт арганічна звязвае са станам сваёй душы, з думкамі і перажываннямі свайго лірычнага героя, які цесна знітаваны з самім аўтарам.

У кнізе змешчаны і некалькі праявістых твораў – своеасаблівых вершаў у прозе: вельмі эмацыйных, напружаных, бязмежна шчырых. Яны хваляюць і захапляюць чытача. І ў вершах, і ў прозе І. Цітарэнка дзеліцца ўспамінамі, думкамі, пачуццямі, нават патаемнымі, інтымнымі: пра маленства, школьныя гады, маладосць, сваё каханне, пра неадназначныя стасункі з каханым чалавекам. І аўтару вершы, бо творы ідуць ад сэрца, ад чыстай і адкрытай душы, якая хоча паспавадацца перад Богам і людзьмі. Дарэчы, пяру паэта належыць і духоўныя вершы.

Зноў і зноў звяртаецца ён да асноўнай тэмы сваёй творчасці – малой радзімы, на якой адчувае сабе шчаслівым. Радаснае, жыццеспярджальнае пачуццё пранізвае многія творы паэта, які мае шмільнасць да паглыбленага роздуму над жыццём і чалавечымі лёсамі.

Ёсць цікавы момант, так бы мовіць, супадзенне ў лёсе самога Івана Цітарэнка: па бацьку ён Іванавіч, і вёска, у якой нарадзіўся і жыве, называецца Іванаўка. Як бачым, у паэтаў нічога выпадковага не бывае...

Міхась СЛІВА

Наша гісторыя:

ідэі, падзеі, асобы

Уладзімір Пічэта і разгортванне краязнаўчага руху ў БДУ ў 1920-я гг.

(Заканчэнне. Пачатак у № 2)

Наступны раз У. Пічэта з двума дакладамі на падобную тэматыку выступаў на II Усеаюзнай краязнаўчай канферэнцыі, якая адбылася ў снежні 1924 г. у Маскве. Першым быў даклад «Мясцовыя архівы і іх задачы ў адносінах да сучаснага краязнаўства». Паказальны ў метадычных і тэматычных адносінах даклад У. Пічэты «Краязнаўчыя ўстановы ў справе збору і вывучэння матэрыялаў па рэвалюцыйным руху». Ён утрымліваў, магчыма, першую ў савецкай гістарыяграфіі разгорнутую пастаноўку праблемаў крыніцазнаўства гісторыі рэвалюцыйнага руху ў Расіі ў XIX – пачатку XX ст. Вучоны ўказваў на архіўныя фонды дзяржаўных устаноў і разнавіднасці іх дакументаў, якія дазваляць вывучаць гісто-

рыю рэвалюцыйнага руху ў Расіі, заклікаў краязнаўцаў дапоўніць гэты афіцыйны матэрыял шляхам збору разнастайных крыніцаў галоўным чынам асабістага паходжання; акрэсліваў прыёмы фармавання крыніцазнаўчай базы гэтай праблемы (у прыватнасці, анкетаванне); звяр-

таў увагу на залежнасць верагоднасці крыніцаў ад класавай прыналежнасці іх аўтара.

Цікава, што тэзісы пералічаных дакладаў адсутнічаюць у бібліяграфічных спісах вучонага. Прычына можа быць у тым, што ў 1930-я гг. стаўленне да краязнаўства рэзка змянілася. У

Першы рэктар БДУ У. Пічэта са студэнтамі 2-га курса (1926 г.)

Салдат са слыннага роду

У выдавецтве «Медысонт» пачыла свет кніга Валерыя Тухты «У бляску і цені салдацкіх крыжоў». Наклад навукова-папулярнага выдання 299 асобнікаў.

У кнізе распавядаецца пра жыццёвы шлях Дамініка Канопкі (1886 – 1975), удзельніка Першай сусветнай вайны, поўнага Георгіўскага кавалера. На падставе архіўных крыніцаў і краязнаўчых даследаванняў

даюцца звесткі пра ўзнагароджанні яго Георгіўскімі крыжамі. Ёсць тут і звесткі пра іншых ураджэнцаў Лепеля, уганараваных Георгіўскімі крыжамі розных ступеняў на франтах той жалівай і напauзабытай вайны. Кніга багата праілюстраваная фотаздымкамі.

Аўтар кнігі – краязнаўца, нарадзіўся ў Лепелі. Скончыў гістарычны факультэт Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. Куляшова. Працаваў настаўнікам гісторыі і географіі Велеўшчынскай базавай школы Лепельскага раёна, цяпер ён настаўнік гісторыі мясцовага Слабадскай сярэдняй школы. А яшчэ ён кіраўнік краязнаўчага школьнага гуртка «Нашадкі». Даследуе помнікі археалогіі і падзеі Першай і Другой сусветных войнаў на тэрыторыі роднай Лепельшчыны. В. Тухта збірае легенды і паданні роднага краю. Таксама даследаваў больш за

20 археалагічных помнікаў на тэрыторыі раёна, 8 з іх упершыню ўведзены ў навуковы зварот.

У даследчым багажы В. Тухты больш за 100 артыкулаў на краязнаўчую тэматыку ў раённай газеце «Лепельскі край», абласных і рэспубліканскіх выданнях. Ён пераможца рэспубліканскага конкурсу «Беларускі настаўнік года – 2008».

Аляксей ШАЛАХОЎСКИ

Валеры Тухта

наступныя гады ў падрыхтаваных бібліяграфічных паказальніках працаў вядомых даследчыкаў (у тым ліку і У. Пічэты) іх краязнаўчая дзейнасць таксама часта замоўчвалася.

Вяртаючыся да дзейнасці навукова-даследчага таварыства, адзначым, што цягам двух гадоў вялася арганізацыйная праца, і канчаткова краязнаўчае таварыства БДУ аформілася ў 1926/1927 навучным годзе. Праца таварыства мела сезонны характар, паколькі вясной-летам праходзіла назапашванне эмпірычнага матэрыялу, апрацоўка якога адбывалася восенню-зімой. Выклікана гэта было занятасцю студэнтаў і выкладчыкаў на працягу навучнага года.

У сваёй дзейнасці сябры таварыства кіраваліся анкетамі і праграмамі (па вывучэнні прыроды Беларусі, помнікаў гісторыі і культуры, па правядзенні феналагічных назіранняў, даследаванні санітарна-бытавога стану вёсак і інш.), якія распрацоўваліся секцыямі і камісіямі Інбелкульту і рассылаўся праз ЦВК на месцы.

У складзе таварыства былі створаны 5 секцыяў: культурна-гістарычная, сацыяльна-эканамічная, прыродазнаўча-геаграфічная і яўрэйская, што ўзніклі паступова. Першымі былі створаны медычная і культурна-гістарычная, наступныя ўзніклі пазней.

У 1927 г. была наладжана першая грунтоўная комплексная экспедыцыя ў Тураўскі раён Мазырскай акругі, якая фінансавалася часткова праўленнем БДУ, а часткова Тураўскім акруговым краязнаўчым таварыствам. Аднак сродкаў усё роўна было недастаткова. У

Праца таварыства мела сезонны характар, паколькі вясной-летам праходзіла назапашванне эмпірычнага матэрыялу, апрацоўка якога адбывалася восенню-зімой

У 1928 г. былі арганізаваны некалькі экспедыцыяў. Пospех Тураўскай экспедыцыі, а таксама хадайніцтва У. Пічэты перад старшынём СНК БССР М. Галадзедам аб фінансаванні паездкі з дзяржаўных сродкаў, дазволіла правесці экспедыцыю ва Ушацкі раён Полацкай акругі. Вядома, што рэктар сам неаднаразова выязджаў у раён працы экспедыцыі. Іншыя экспедыцыі 1928 г. займаліся вывучэннем мікрафлары ракі Свіслач і сацыяльна-эканамічнага стану падшэфнага БДУ Падгайскага сельсавета Мінскай акругі.

Акрамя правядзення даследчых мерапрыемстваў, удзельнікі экспедыцыі займаліся і разнастайнай культурна-асветнай працаю

Па-за экспедыцыйнай дзейнасцю студэнты распрацоўвалі разнастайныя пытанні гісторыі, культуры, сацыяльна-эканамічнага стану і прыроды Беларусі, рыхтавалі даклады і выступалі з імі на пасяджэннях секцыяў і праўлення. Асобныя матэрыялы друкаваліся ў часопісах «Наш край», «Беларуская медычна-эканамічная», «Працы БДУ» і іншых выданнях краіны. У далейшым многія з іх перараслі ў больш грунтоўныя даследаванні.

Аднак паступова краязнаўчая дзейнасць навукова-даследчага краязнаўчага таварыства БДУ прыпыняецца. Прычынаў такой сітуацыі было некалькі. Частка найбольш актыўных сяброў таварыства, на якіх трымалася ўся праца, паслядоўнікаў сабе, на жаль, не падрыхтавала. У 1929 г., калі разгарнулася барацьба супраць гэтага звананага нацыяналізму, галоўны ініцыятар і кіраўнік краязнаўчага руху ва ўніверсітэце У. Пічэта быў зняты з пасады рэктара. Некаторыя сябры таварыства былі арыштаваныя і адпушчаныя АДПУ і саланыя. Адначасова пачаў мяняцца стаўленне ўлады да краязнаўства і любых праяваў нацыянальна-дэмакратычнага руху.

Праца таварыства мела сезонны характар, паколькі вясной-летам праходзіла назапашванне эмпірычнага матэрыялу, апрацоўка якога адбывалася восенню-зімой

стаўленне ўлады да краязнаўства і любых праяваў нацыянальна-дэмакратычнага руху.

Іванна БАМБЕШКА,
старшы выкладчык кафедры
гісторыі Беларусі
і музейзнаўства БДУКІМ

Вадзяныя млыны на тэрыторыі Беларусі

Даклад Франца ЖЫЛКІ

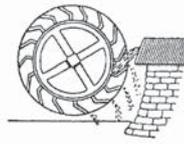
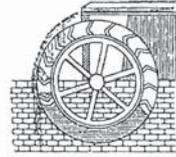
Вадзяны млын – гэта гідратэхнічнае збудаванне, што выкарыстоўвае энергію вады, якая паступае на воднае кола ці турбіну, рух якога/якой выконвае карысную працу, найчасцей пры дапамозе зубчастай перадачы або паса.

Традыцыйна вадзяны млын прымяняўся як прылада, што выкарыстоўвае воднае кола або водную турбіну для такіх працэсаў, як памол зерня, выраб крушаў, паперы, соладу, жалеза, пораху, шкла, адзення, апрацоўкі дрэва, каноплі, шкураў і г.д.

Першым інструментам для драблення зерня ў муку былі каменная ступа і таўкач. Некаторым крокам наперад стаў метад перацірання зерня замест таўчэння. Людзі вельмі хутка пераканаліся, што пры пераціранні атрымліваецца лепшая мука, але гэта была вельмі стомляльная праца.

Вялікім удасканаленнем стаў пераход на камень (замест таўкача), які перацірае зерне; такім чынам перайшлі на жорны, дзе адзін пляскаты камень размешчаны знізу, другі пляскаты камень – зверху. Такія ручныя жорны атрымалі шырокае выкарыстанне ў Старажытным Рыме і Грэцыі. Пры кручэнні верхняга каменя зерне, якое трапляе між каменя, пераціраецца. Падобныя жорны былі розных памераў: маленькія – іх круцілі рукамі, і вялікія – малолі дапамогай жывёлаў. З вынаходніцтвам ручных жорнаў памол зерня на муку аблегчыўся, але заставаўся працэсам і цяжкім. Невыпадкова ў мукамольнай справе да новай эры з’явілася першая ў гісторыі машына без выкарыстання мускульнай сілы чалавека альбо жывёлы – вадзяны млын. Але спататку быў патрэбны вадзяны рухавік.

Старажытныя вадзяныя машыны (рухавікі) з’явіліся дзякуючы палівальным машынам чадуфонам, пры дапамозе якіх з рэчкі падымалі ваду для арашэння палёў і карыстання водаправодам у гарадах. На вадзі вядзікага кола па крузе чапляліся чарпакі. Пры кручэнні кола ніжнія чарпакі запаўняліся вадой і потым, падымачыся ўверх, перакульваліся ў жолаб. Пад напорам цячэння кола круцілася і само чэрпала ваду. Вынаходніцтва вадзікага кола мела вельмі вялікае значэнне для гісторыі тэхнікі. Вырашылі яго энергію выкарыстоўваць і для памолу зерня на муку. Для атрымання патрэбнага напору вады пачалі запруджаць рэчкі, штучна падымачы ўзровень вады і накіроўваць струмень яе па жолабе на лапаткі кола. Для перадачы энергіі кручэння старажытныя механікі выкарысталі дадаткова два колы з паралельнымі восьмі кручэння. Адно з колаў, што пачынае круціцца, называлі вядучым, а другое (дзякуючы трэнню паміж абадамі пачынае круціцца яго) называлі вядомае. Для павелічэння або змяншэння хуткасці кручэння (круцічага моманту) рэгулявалі дыяметр кола вядомага. Для лепшага зачэпу паміж коламі і павелічэння магутнасці паступова пераходзілі на зубчастыя колы. Першыя зубчастыя перадачы з’явіліся ў пачатку нашай эры. Але нарэзка зу-

Воднае кола падліўное (ніжнябойнае); воднае кола наліўное (верхнябойнае); воднае кола напайналіўное (сярэднябойнае)

боў – вельмі складаная тэхналагічная праца, тут патрабуецца вялікая дакладнасць. Калі паміж зубамі будзе вялікі зазор, яны ўдароўца адзін аб другі і ламаюцца, а калі малы зазор – то ўразаюцца і крышыцца. Упершыню такія механізмы вадзікага млына апісаў старажытнарымскі механік і архітэктар Вітрувій.

Вадзяны млын мае тры галоўныя часткі:

1. Механізм рухавіка ў выглядзе вертыкальнага кола з лапаткамі (вадзікага кола) або турбіна з гарызантальнымі коламі.

2. Перадатачны механізм у выглядзе другога вертыкальнага зубчастага кола (вядучага), якое круціла трэцяе гарызантальнае зубчастае кола (вядомае).

3. Выканаўчы механізм – гэта двое жорнаў (круглыя камяні), дзе верхні камень замацаваны на вертыкальным валу і круціцца, ніжні камень замацаваны нерухама. Па цэнтры верхняга каменя зроблена адтуліна, куды сыплецца зерне і між каменя пераціраецца на муку.

Не дзіўна, што ў такой галіне дзейнасці чалавека, як памол збожжа на муку, упершыню з’явіўся механізм, які не патрабуе прыкладання фізічнай сілы ў працэсе працы. Вынаходніцтва вадзікага механізму (а ў прыватнасці кола, што круцілася за шот напору вады) для гісторыі значыла вельмі многае. У мясцовасцях, дзе плынь ракі была мінімальнай і яе не хапала для таго, каб запустіць у рух вадзікае кола, штучным спосабам падымалі ўзровень вады і стваралі плысюз з заслонкамі. Заслонкі адкрывалі, і плынь вады прыводзіла ў рух драўляныя колы.

На вадзіных млынах усталяваныя кола рухавіка для пераўтварэння механічнай энергіі воднай плыні ў механічную энергію вала і жорнаў, дзе могуць быць раздзелены на ўстаноўкі з гарызантальнымі ці вертыкальнымі валам. У першым выпадку рабочае кола круціцца ў вертыкальнай плоскасці, а ў другім – у гарызантальнай; прынята называць вертыкальныя колы ваднымі коламі, а гарызантальныя – турбінамі.

Водныя колы на млынах усталявалі ў розных становішчах адносна цячэння вады. На рэчках з хуткім цячэннем вады ўсталявалі вадныя колы ніжнебойныя. Таксама выкарыстоўвалі сярэднябойныя і верхнябойныя вадзяныя колы. Найвышэйшы каэфіцыент карыснага дзеяння, 75%, давалі верхнябойныя вадзяныя колы. Вынаходніцтва вадзікага млына, яго тэхналогія далі вялікі штуршок для развіцця прамысловасці ў цэлым. Гэта, без перабольшвання, з’яўляецца вельмі важнай падзеяй у сусветнай гісторыі тэхнікі. Вадзяныя млыны – гэта

помнікі навуцы і тэхнікі, індустрыяльнай археалогія.

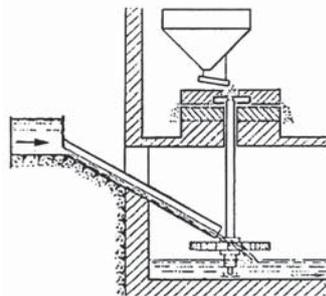
Да XVI ст. у Еўропе энергія вады выкарыстоўвалася сама меней у 40 розных відах вытворчасці: памол збожжа на муку і выраб крушы, выраб соладу, пораху, шкла, манетаў, паперы, здабыча жалезнай руды, перапрацоўка пнянкі, сукнавальня, маслабойня, молаты, завастрыльня і плочыльны стан, розальны стан, такарны стан, шліфоўка і паліроўка мазакі, перапрацоўка дрэва (тартак), падача паветра (кузня, металургічныя печы, шахта), пад’ёмна-транспартныя работы (на млыне, шахтах), на тэкстыльнай вытворчасці (матальня, круцільна-матальнае абсталяванне ў шоўкавай вытворчасці, прадзільнае абсталяванне, сітчанабійнае абсталяванне) і г.д.

Воднае кола на тэрыторыі Беларусі доўгі час заставалася галоўным рухавіком на вытворча-прамысловых прадпрыемствах. Нават пасля з’яўлення і распаўсюджвання паравога рухавіка ў першай палове XIX ст. на большасці млыноў па-ранейшаму выкарыстоўвалася энергія вады.

Да канца XVI ст. у Еўропе налічвалася ўжо 300 000 млыноў, а ў XVIII ст. – 500 000. У 1860 г. у Гродзенскай губерні налічваліся 592 вадзяныя млыны, 157 конных і 374 ветравых, а ў Мінскай губерні ў 1840 г. было 795 вадзіных млыноў. Адначасова павялічвалася магутнасць вадзіных млыноў з 600 да 2200 конскіх сіл.

Старажытнымі шляхамі зносінаў у нас (як і паўсюль) былі водныя. Адна з старажытных гандлёвых дарог ад Балтыйскага мора да Чорнага – «шлях з варагаў у грэкі» – звязаная з Дняпром.

Актыўнаму пашырэнню млынарства і розных відаў вытворчасці ў ВКЛ спрыялі галоўным чынам прыродна-геаграфічныя і сацыяльна-эканамічныя фактары. Асабліва вялікую ролю адыгралі знешне-эканамічныя сувязі насельніцтва гэтых зямель з палякамі і немцамі, адкуль найчасцей трапілі ў ВКЛ тагачасныя еўрапейскія і нава-

Вадзяны млын-мутвіца

цыйныя тэхналогіі. Невыпадкова ў беларускай мове сустракаецца вельмі шмат словаў, што паходзяць з нямецкай мовы. Можна лічыць, што на беларускія землі тэхналогія вадзіных млыноў прыйшла ад немцаў адначасова з Еўропай.

Вадзяныя млыны з’явіліся на тэрыторыі Беларусі першапачаткова пры замках, у гаспадарках князёў. Іх распаўсюджванне магло адбыцца пад уплывам заходніх суседзяў. Асобныя артыкул, прысвечаны ўрагуляванню пытання будаўніцтва вадзіных млыноў, маецца ў Статуце ВКЛ 1529 г. На беларускія землі вадзіныя млыны шырока выкарыстоўваліся да другой паловы XX ст. Месцам усталявання млыноў звычайна былі берагі рачулак, рэчак або праточных азёраў. Для павелічэння вытворчай магутнасці млына перад ім маглі стварацца штучныя ставы. Млыны на невялікіх ставах мелі адпаведныя памеры і будаваліся звычайна з дрэва, у той час як на вялікіх ставах маглі будавацца мураваныя двухпавярховыя або трохпавярховыя з каменя або цэглы.

Найбольшае пашырэнне вадзіных млынаў на беларускіх землях атрымалі ў XI – XVI стст. Яны былі адным з найбольш распаўсюджаных і даходных вытворчых прадпрыемстваў, будаваліся на рэках, каналах, ручаях, невялікіх праточных азёрах, ставах.

Адным з відаў вадзіных млыноў былі мутвоўкі (або мутвіцы), якія ўсталявалі на хуткаплынных невялічкіх рэчках. Яны не патрабавалі стварэння штучнай запруды. Падобныя млыноў па Беларусі было не так і шмат. Прынцып канструкцыі быў такі. Млын будаваўся на рацэ – гэта быў невялікі зруб, у сярэдзіне якога размяшчаўся вертыкальны слуп, замацаваны ў тарцы палі, што была ўбітая ў дно рэчкі. Да ніжняй часткі востра пад пэўным вуглом мацаваліся лопасці, якія ўтваралі невялікае гарызантальнае кола. Вада рэчкі пад ухілам ударалася ў лопасці кола і круціла вась, аснова якой праходзіла праз нерухомы ніжні камень жорнаў. На верхнім канцы востра наглуха мацаваўся верхні камень жорнаў, што круціўся разам з востра. Каэфіцыент карыснага дзеяння такіх недадрагі млыноў быў невялікі, 5 – 15%. На такіх млынах маглі маляць толькі збожжа, для іншых мэтаў яго нельга было выкарыстаць. Складана сказаць аб часе з’яўлення на беларускіх рэчках млыноў-мутвіцаў з гарызантальна пастаўленымі ваднымі коламі. Відавочна, што з Еўропы на беларускія землі раней прыйшлі вадзяныя млыны-мутвіцы (прымітыўныя і простыя канструкцыі вадзікага млына з нізкай прадукцыйнасцю памолу збожжа), пакуль не выцеснілі іх млыны з вертыкальна пастаўленымі вадзінымі коламі.

(Друкуецца ў скарачэнні)

Беларус пра «залаты штат» 130 гадоў таму

Мікалай Русель (пры нараджэнні Мікалай Судзілоўскі; нарадзіўся 15 снежня 1850 г. у Магілёве, памёр у Кітаі 30 красавіка 1930 г. – «КГ»), які раней ужо рабіў падарожжы па паўднёвай Каліфорніі цягніком і па заходнім беразе заліва Сан-Францыска ў экіпажы, выехаў з г. Сан-Францыска разам са сваім сябрам, ураджэнцам Валагодскай губерні Карлам Сіверсам, у канцы мая 1891 г. Ён апісвае прычыны, характар і формы распаўсюджвання вакацыйнага турызму, знаёміць патэнцыйнага рускага чытача з ландшафтамі, флорай і фаўнай, з транспартам, архітэктурай, заняткамі, звычкамі жыхароў гарадоў, мястэчак і фермаў – гэта сапраўдная энцыклапедыя Каліфорніі. Падарожнікі праехалі праз Сакраманта, потым наведалі Плейсервіль у графстве Эль-Дарада. Русель падрабязна апісаў месцы, дзе адбылася залатая ліхаманка. Ён паглыбіўся ў тэхніку і наступствы для прыроды здабычы золата. Расказаў і пра метыса Джэка, уацхат зямлі якога з залатой «мінай» перайшоў да суседа, які дапамагаў яму купляць алкаголь. Першапачатковы (закрэслены і зменены на «Па Каліфорніі») заглавак – «Два месяцы ў Сьера-Невадзе» – указвае на час, які Русель і Сіверс правялі або збіраліся правесці ў гэтай частцы штата. Яны спыняліся ў гатэлі і ў фермераў, а потым жылі прама ў лесе. Урэшце, вырашылі наведваць славуае возера Таха, але ў пачатку іх дарогу туды апісанне перапыняецца. Доктар у апошні яго год у Сан-Францыска, а потым на Гавайях і ў іншых новых месцах, быў вельмі заняты прафесійнымі, палітычнымі і грамадскімі справамі, меў новыя ўражанні, што перашкодзіла яму звярнуцца да заканчэння травелогу (вандруёўных нататак. – «КГ») і пераслаць яго ў які-небудзь часопіс.

Многу перакладзены ўвесь тэкст рэпартажу на беларускую мову з рускамоўнага рукапісу, што захоўваецца ў Дзяржаўным архіве Расійскай Федэрацыі ў Маскве, і спадзяюся апублікаваць раздзелы з яго ў юбілейны год – спаўняецца 130 гадоў з часу падарожжа доктара Руселя. Ён – адзін з найбольш вядомых беларускіх эмігрантаў і маральных аўтарытэтаў, але яго тэксты мала вядомыя ў Беларусі, прычым, значонне яго рэпартажу павялічваецца тым, што ён часта параўноўвае тое ці іншае з «нашым»: у «Па Каліфорніі» нават штат беларусістыкі! У наш час назіранні і меркаванні, прадстаўленыя ў гэтым творы, могуць карысна паўплываць на светапогляд беларусаў дзякуючы шчыраму памкненню, імператывы сумленнасці і энцыклапедызму ведаў аўтара.

Алесь СІМАКОВ, даследчык гісторыі беларускай дыяспары ў Заходнім паўшар'і

Генеральны консул Расіі
Владзімір Арцімовіч

якой ён пабудаваны. У ёй штат натуральнага і яшчэ больш рассыпанага золата. Нейкія капіталісты прапаююць гораду значную суму грошай за дазвол перакапаць і прамыць яго вуліцу.

Жыхары, за выключэннем некалькіх крамнікаў-яўрэяў і амерыканцаў, часцей за ўсё стараыя золаташукальнікі-няўдачнікі, якім давлялася махнуць рукой на золата і заняцца больш надзейным і прыбытковым садаводствам і жывёлагадоўляй. Яны вельмі прыязны, прастадушны і гаваркі народ. Закраніце любога прахожага, і ён, як француз, расказае вам усю паднаготную свайго горада, сваіх суседзяў і сваю ўласную, так што ўрэшце вы будзеце рады падставе ад яго адчапіцца. Падарожныя тут рэдкія, і таму наша з'яўленне на вуліцы выклікае інтэнсіўную цікаўнасць жыхароў. Праходзячы па дашчаных дрэнных тратуарах, якія часам перарываюцца на цэлыя кварталы і прымушаюць лезці прама ў бруд, мы бачылі, як кітаец-прачка атрымаў сваю плату за мыццё залатым пяском. Відаць, старая манета bit (г.зн. крупічка золата, роўная 1/2 цэнта) тут яшчэ не выйшла з моды.

За некалькі вёрстаў ад Placerville я знаходзіцца маленькае паселішча Калома, месца, дзе было знойдзена першае каліфарнійскае золата нейкім Джэймсам Маршалам. Ён пахаваны там жа на сваім былым участку, і ўдзячныя каліфарнійцы ўзвялі на яго магіле сціплы помнік.

Наш шлях, аднак, ляжаў не ў гэтым напрамку, і наведваць Калома нам не ўдалося. Агледзеўшы горад і пакінуўшы

Мікалай РУСЕЛЬ

Па Каліфорніі

Раздзел VI

Placerville – маленькі гарадок у 2½ тысячы жыхароў, размешчаны падобна да нашай рускай вёскі адной вуліцы на дне невялікага яра. Па адных баках вуліцы ўскорасці ззду дамоў цягнуцца бесперапынны рад узгоркаў, што нагадваюць берагі яра, пакрытыя зялёным лесам, дзе хвойныя і ліставыя пароды перамешаны напалову. Гэты ўзгоркі, а таксама фруктовыя сады ў квецені, у якіх тонуць маленькія драўляныя катэджы, надаюць гораду, асабліва ў гэтую летнюю сонечную раніцу, даволі прыемны, маляўнічы, і фатаўскі выгляд. У цэнтры вуліцы, зрэшты, змяшчаецца абвязковы гандлёвы квартал з некалькімі крамамі і шынкамі, што размяшчаюцца пад звычайнымі драўлянымі наваесамі. Есць і некалькі невялікіх каменных пабудоваў. Вось і ўсё, што можна пра яго сказаць без празмернасці, затое ў адной з мноства брашур, выддзеных каліфарнійскімі капіталістамі дзеля прыцягнення эмігрантаў, пра яго гаворыцца так:

цудоўныя школьныя будынкі, зручныя дамашняга жыцця і масіўныя гандлёвыя кварталы складаюць стальны тэмы для мясцовых пісьменнікаў. Горад зручна размешчаны непадалёк цэнтра графства, ёсць будынкі суда, вялізнага шпітэля і ўзорнай фермы. Тут маюць рэзідэнцыю ўсе чыноўнікі

графства. Ліцейны і машыныя завод гэтага горада добра вядомыя сваімі цудоўнымі вырабамі па ўсёй правінцыі. Усе машыны, што выкарыстоўваюцца пры капанні Вялікага тунэля на поўнач ад горада, у якой работы пасуююцца з такой незвычайнай хуткасцю, выйшлі з гэтага заводу. Завод кіруецца панам Вільямам Морэй, ліцейшчыкам і машыністам з 30-гадовым вопытам. Placerville надзеленыя двума вялікімі школьнымі будынкамі, першакаласнай Акадэміяй (верагодна, штосьці аналагічнае Шмаргонскай акадэміі ў нашым Заходнім краі, дзе атрымліваюць адукацыю мядзведзі. – **Заўвага Руселя**) і чатырма цудоўнымі цэрквамі. Гандлёвы квартал сумяшчае ў сабе ўсе рамёствы і прафесіі, вядомыя дзейным гарадскім абшчынам. Навакольная мясцовасць мае вельмі густое насельніцтва (4 чалавекі на квадратную ярсту! – **Заўвага Руселя**). У чым Placerville адчувае патрэбу, гэта – завод для сушэння і кансервавання фруктаў і шэрсцепрадзільная фабрыка. Сцвярджаюць, што абодва гэтыя прадпрыемствы апліцыі б добра».

Такі звычайны тон гэтай хлусліва-рэкламнай літаратуры. На жаль, нічога гэтага мы ў Placerville і не бачылі: ні першакаласнай акадэміі, ні багатых цэркваў, школ і заводаў; і калі яны сапраўды існуюць, то, мабыць, у вельмі мікраскапічных памерах.

Я думаю, што кожны наш Канатоп або Кабялякі маглі б выдумаць пра сябе не менш, калі б уздумалі браць прыклад з прадпрыемальных амерыканцаў.

Самае каштоўнае ў Placerville і – гэта зямля, на

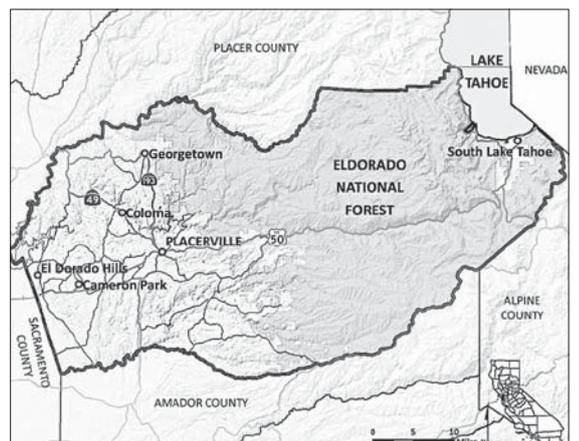
THE FIELD OF HONOR.
A Duel Between Russians
Imminent.
The Imperial Consul Has
Been Challenged.
Dr. Russell Demands Satisfaction
According to the European Code.

There is blood on the face of the moon. A duel! Sirs, there's to be a duel to the death! Already ink has been spilled, and blood may follow, for in the veins of the challenged runs the blood of the Polish gentry, while he who throws down the gauntlet boasts a Russian pedigree that antedates Peter the Great.

The challenger is Nicolas K. Sandilovschy; the challenged is Vladimir Arzymovitch. The challenger is better known to local Russians as Dr. Russell, one of the leaders of the opposition party in the Graco-Russian church; the challenged is the new imperial Consul of Russia to the post of San Francisco.

ўвесь багаж у пані Кінэ да запатрабавання, мы ўзялі на плечы стрэльбы, напоўнілі кішэні правізіяй і накіраваліся пешшу ў горы. Было гадзінаў 10 раніцы. Учора ўвечары і ўначы ішоў дождж, а цяпер сонца ярка свяціла і прагавала з бяхсмарнага неба. Дзе-нідзе яшчэ стаялі лужыны, але, дзякуючы значнай пакатасці дарогі, бруд не вельмі перашкаджаў нашаму падарожжю. Нам трэба было зрабіць каля 25-і вёрстаў і мы добра крочылі па чырвонай гліне, пераскокавалі ручаі, што сустракаліся, і адчувалі сябе, як, відаць, адчувае конь, калі знімуць з яго вупраж і выпускаюць у поле на большую волю. Як хочаце, але гарадское жыццё з усімі выгодамі цывілізацыі ёсць свайго роду цягло ў цяжкай вупражы, развязацца з якім, прынамсі, часова, вельмі і вельмі прыемна. Асабліва справядліва гэта для Сан-Францыска, дзе жыццё абсалютна не дае ніякага духоўнага задавальнення, дзе можна пражыць гады, не сустраўшы ніводнага чалавека, які б цікавіўся чымсьці акрамя цаны на мыла, якое фабрыкуецца імі. Дапусцім, мыла карысны прадукт, але мыла ў роце, у носе, у вусах, мыла за кайнором і ў сваёй душы, мыла паўсюль – згэдзіцес! – рэч абуральная! Адсюль, як і да Placerville я, велічнай Сьеры-Невады вы не ўбачыце. Даволі спустыцця, пакрытыя зялёным лесам і раздзеленыя ярамі плоскасці – вось і ўся панарама. Дарога экіпажна, камяністая, абыходзіць равы вялікімі зігзагамі, перабіраючыся з адной плоскасці на другую. На ўсёй 25-верставой адлегласці 5-6 ізалаяных фермерскіх дамоў. У адным месцы, самым малюўнічым, вісячы мост перакінуты праз глыбокі каменны яр, па якім, пераскокаваючы са скалы на скалу, пенячыся і бушуючы, імчыць магутны горны паток – паўднёвы прыток Амерыканскай ракі (South Fork of American River), што ўпадае ў Сакраманта. Каля самага берага прыгожы, нанова пафарбаваны і абгароджаны п्लотам фермерскі дамок, з 160 акрамі (53 дзесяцінамі) зямлі, надаўна купленай яе цяперашнім уладальнікам за \$ 1 000.

(Заканчэнне ў наступным нумары)

Карта графства Эль-Дарада (Каліфорнія)

Каб любіць Беларусь

Я – з роду ганчароў

З маленства бацька распавядаў мне, што нашыя продкі былі выдатнымі ганчарамі, і цэлае мястэчка, дзе яны жылі, забяспечвала ганчарным посудам вялізную тэрыторыю. Вывучаючы гісторыю роднага краю, наведваючы музеі, я заўважыла, што раней ганчарства адыгрывала значную ролю ў развіцці цывілізацыі. Можна сказаць, што вострая патрэба ў посудзе ўзнікае тады, калі з'яўляюцца запасы прадуктаў, якія недзе трэба захоўваць. Гэта гаворыць пра добрую ўраджайнасць, а значыць, і высокі ўзровень развіцця цывілізацыі.

Я даведлася, што ганчарскае мястэчка Гарадная было планава заснаванае каралеўскай уладай у 1592 г., каб забяспечыць посудам значную тэрыторыю Вялікага Княства Літоўскага. Ведаючы гэта, я зацікавілася сваёй сямейнай гісторыяй і мікрагісторыяй мясцовасці вакол колішняга мястэчка.

З дапамогай бацькі я ўзнавіла сямейную гісторыю, з вялікай цікавасцю прачытала ўспаміны Фамы Вячоркі пра майго далёкага продка Вакулы Вячоркі. Было вельмі цікава даведацца, як мае продкі жылі ў гармоніі з прыродай і рабілі посуд проста з зямлі, якая была пад нагамі. Вельмі захацелася навучыцца рабіць знакамты гараднянскі посуд, які формамі нагадваў антычныя грэцкія формы.

Я пачала даследаваць тэхналогію гараднянскага ганчарства, наведвала майстар-класы. І мы разам з татам вырашылі авалодаць рамяством маіх продкаў, каб захаваць і прадоўжыць традыцыю, унесеныя ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі.

Такім чынам, можна адзначыць **проблему** захавання традыцый ганчарнай справы вёскі Гарадная.

Мэта: вывучэнне сямейнай гісторыі ганчарнай справы, засваенне тэхналогіі традыцыйнага ганчарства мястэчка Гарадная.

Для дасягнення гэтай мэты былі пастаўлены наступныя **задачы:**

1. Даведацца аб гісторыі ўзнікнення мястэчка Гарадная і ганчарнага рамяства.
2. Складзіць сямейны радавод Вячорак, на якім адзначыць майстроў-ганчароў.
3. Даследаваць тэхналогію традыцыйнага ганчарства мястэчка Гарадная, віды ганчарных вырабаў.
4. Авалодаць пачатковымі навыкамі ганчарнага рамяства шляхам вырабу глінянага гаршка «мамзэль».

Гіпотэза: мяркую, што складаючы свой радавод, вывучаючы традыцыі ганчарства і гісторыю мястэчка Гарадная, праводзячы майстар-класы па вырабе глінянага посуду, можна зацікавіць гэтай знікаючай справай сяброў, аднакласнікаў і спрыяць захаванню рамяства, унесенага ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі.

У ходзе даследавання былі выкарыстаны наступныя **метады:** агульнанавуковыя метады (аналіз, сінтэз, параўнанне, аб'гульненне, сістэматызацыя); вывучэнне архіўных матэрыялаў; размовы з бацькам і сваякамі, аналіз кнігі «Успаміны Фамы Вячоркі», сайт «Гародна – польскае местэчко», сеціва, кнігі па ганчарстве.

Мой летаніс мястэчка Гарадная

Да 1927 г. Гарадная была мястэчкам, мела свой магістрат і бурмістра. Па рэарганізацыі адміністрацыі Гарадная далучаная як вясковая грамада да Столінскай гміны, а гараднянскія правы скасаваныя. Гарадная збольшага апусцілася да шэрага звычайных палескіх вёсак, і толькі яе традыцыя паказвае на даўняе характэрнае.

Аб тым, што жыхары Гарадной займаюцца ганчарствам спрадвеку, сведчыць тое, што вялікія літоўскія князі былі пахаваныя ў гліняных урнах гараднянскага вырабу. У 1930-х гг. польскія даследчыкі знайшлі горан, які, паводле слоў інжынераў-керамістаў, быў зроблены 2000 гадоў таму.

У 2008 г. выйшлі ўспаміны гараднянскага настаўніка Фамы Ілліча Вячоркі, траюраднага брата майго прадзеда Івана Каленікавіча Вячоркі. Я даведлася каштоўныя падрабязнасці жыцця майго далёкага продка Вакулы Вячоркі (1790 – 1857), які пэўны час абіраўся на пасаду судзі ў Гарадной. У Вакулы было чацвёрта сыноў: Іоў, Пятро, Міхал, Іван. Міхал Вячорка (1827 – 1915) даў пачатак галіне Грышчукоў, як часцей называлі маіх прадзедаў у мястэчку. У Міхала нарадзіўся Іван Вячорка (1852 – ?), у Івана – Каленік Вячорка (1890 – ?), а ў Каленіка нарадзіўся мой прадзед Іван Каленікавіч Вячорка (1912 – 1985). Далей – дзядуля Аляксандр Іванавіч Вячорка (1936 – 2008) і мой бацька Аляксандр Аляксандравіч Вячорка (1972).

Ганчарнае майстэрства «городэнцаў»

Мясцовыя забалочаныя і пясчаныя глебы былі малаўрадлівыя, таму амаль кожная сям'я займалася вырабам глінянага посуду, каб пракарміць свае вялікія сем'і. Таму не дзіўна, што амаль у кожнай сям'і разам з бацькам ганчарствам займаліся і сыны. Майстэрства ганчарства перадавалася ад бацькі да сына. Вельмі цікавыя формы гліняных пасудзінаў, можна знайсці вырабы, што нагадваюць грэцкія вазы. Гэтыя формы – рэшткі даўніх старажытных формаў, што пратрымаліся да сённяшняга дня.

Гліну на гаршкі здабываюць на захад ад мястэчка. Там цягнуцца паклады белай гліны (каалін). Здабываючы шмат гадоў гліну, гаршчкі стварылі шмат падземных калідораў. Кожны гаршчак валодае прымітывнай прыладаю для вырабу гаршкоў, званую «станок». Складаецца ён з двух кругоў: большага для разгону і меншага, на якім робіцца горшчык. Ад разгоннага круга па вертыкалі ўзвышаецца жалезны шпень, на канцы якога замацаваны меншы круг. Нагою круціцца ніжні і надаецца яму даволі куткі рух, а паколькі верхні круг злучаны з ніжнім жалезным шпеньем, то круціцца і ён.

Ганчар кідае на верхні круг кавалак гліны, рукою прыціскае яго і робіць гаршчок, не карыстаючыся пры гэтым ніякімі прыладамі.

Калі гаршчок ужо гатовы, то здымае яго з «станка» і ставіць на лаве.

Мой РАДАВОД м. Гарадная

Выраб такога гаршка не займае больш за 5 хвілін.

Калі гаршчок ужо высохне настолькі, што не страчвае формы пры дакрананні рукою, то абпальваецца ў горне. Але гэта яшчэ не ўвесь працэс. Пасля першага выпалу-абпалу посуд чакае так званая «паліва» і яшчэ адзін абпал. Вядома, пры абпале частка гаршкоў трэскаецца, аднак рэшта, вынятая з горна, ужо прыдатная для карыстання.

Можна адзначыць, што майстры-ганчары з Гарадной цяжка ўспрымалі навізну ў сваёй справе. Звычайна да свайго стылю і формаў, якія перанялі ад сваіх дзядоў і бацькоў, яны ўпарта працягвалі трымацца свайго. Таму і формы посуду не змяніліся за стагоддзі. Толькі ў сярэдзіне мінулага стагоддзя, з вынаходніцтвам і ўдасканаленнем рэцэптуры паліва, майстры адышлі ад ангобнага стылю, пры якім паліва не выкарыстоўвалася, а аздаблялася ўзорамі з чырвонай гліны. Па прызначэнні посуд меў і розныя формы, і адметныя гараднянскія назвы: мамзэль (да 1,5 л), сямак (сёмай частка пуда жыта – 3,3 л), пудзілач (да 4 л), злівач (4 – 6 л), нэрэзнак (6 – 9 л), пудодынэц (9 – 12 л), одынэц (12 – 23 л), паляк (23 л і больш). А таксама: банька, слой, слоік, макош, макотра, вазонніца і г.д.

Паляк – найбольшы гараднянскі гаршчок, можа змясціць болей за 2 вядры малака або пуд з лішнім жыта. Як кажуць месціцы, «На всы слукаі жыні», і для прыгатавання розных страў, і для захавання зернавых прыпасаў.

Для гаспадыняў вырабляліся ўсялякія вазоны для кветак, макотры для замесу і рошчыны бліноў, а для дзетак розныя цацкі і свістулькі.

Напрыклад, мой бацька, калі працуе па гаспадарцы (у вёсцы, вядома ж), налівае чыстую халодную ваду ў вялікі прыгожы збан і бярэ з сабою, бо кажа, што вада з яго ну вельмі смачная! Я каштавала, і праўда смачная. А сакрэт просты: глечык пры вырабе зазнаў толькі сушку і адзін абпал у горне, але ж яго не апрацоўвалі паліва і другі раз не абпальвалі. Восі і адчуваецца смак нібы вады з крыніцы.

Гатовыя гаршкі наладоўвае «городэнэц» на высокіх драбінаватых хуры і выпраўляецца ў далёкія ваколіцы, едучы ад вёскі да вёскі. Забіраецца ён неаднойчы ажно пад Беласток, Ліду, Берасце, Сокаль, Броды. Праз колькі тыдняў вяртаецца гаршчак з хураю, поўнаю збожжа, розных харчовых прыпасаў, часам прывязе таксама нейкую колькасць грошай.

Заклучэнне

У працэсе рэалізацыі праекта пацвердзілася мая гіпотэза аб тым, што складаючы свой радавод, вывучаючы традыцыі ганчарства і гісторыю мястэчка Гарадная, праводзячы майстар-класы па вырабе глінянага посуду, я змагла зацікавіць знікаючым рамяством сваіх сяброў, аднакласнікаў і гэтым зрабіла свой уклад у захаванне рамяства, унесенага ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі.

Я ўпэўненая, што праз некаторы час, навучыўшыся ганчарнай справе, я разам з бацькам буду працягваць працу нашых продкаў, захаваўшы менавіта стыль і форму «гараднянскага» посуду, а значыць гэтай рамяствам будзе жыць, ніколі не знікне.

Хрысціна ВЯЧОРКА,
вучаніца СШ імя Янкі Купалы № 19
г. Мінска

Наш календар

Іван ШАМЯКІН нарадзіўся 30 студзеня 1921 г. у в. Карма Добрушскага раёна. Біяграфію выбітнага літаратара кожны вучыў у школе, таму спынімся на некалькіх фактах з яго жыцця, а потым дамо слова самому пісьменніку.

Сям'я была малазямельнай, і бацька з 1925 г. працаваў лесніком у Цярэшкавічах Гомельскага раёна, потым часта мяняў месца службы. Закончыўшы сем класаў Макаўскай школы ў Гомельскім раёне, Іван Пятровіч паступіў у Гомельскі тэхнікум будаўнічых матэрыялаў. Па сканчэнні, у 1940 г., быў накіраваны ў Беласток. Неўзабаве быў прызваны ў армію, служыў у Мурманску ў зенітна-артылерыйскай часці, дзе і застала вайна. А ў 1944 г. Іван Пятровіч напісаў на беларускай мове апавяданне «У снежнай пустыні», потым аповець «Помста» (1946). З гэтага часу і пачалася сур'ёзная праца ў літаратуры.

Па дэмабілізацыі вырашыў пакінуць прафесію тэхніка па будаўнічых матэрыялах і стаць выкладчыкам мовы і літаратуры. Пачаў працаваць настаўнікам у в. Пракопаўка Церахоўскага раёна. У 1946 г. паступіў на завочнае аддзяленне Гомельскага педагогічнага інстытута, а ў 1948 г. – у Рэспубліканскую партыйную школу. За жыццё працаваў на розных выдавецкіх пасадах і ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі, быў абраны акадэмікам Акадэміі навук Беларусі.

14 кастрычніка 2004 г. Іван Шамякін адышоў у вечнасць.

А цяпер прапануем чытачам газеты фрагменты з дзённіка пісьменніка 1980 – 1995 гг. (яны выйшлі асобнаю кнігай «Роздум на апошнім перагоне» ў 1998 г.), дзе Іван Пятровіч згадвае сваё радавод.

Падырхтваў Ул. АДЗІМІР

Фота з сайта marbel.lsbu.by

І. Шамякін чытае кнігу ў рабочым кабінце (6 траўня 1981 г.)

Іван ШАМЯКІН

З роду Чарназёмавых і Кацеля

Мяне заўсёды цікавіла мая радаслоўная. Хто былі мае прадзеды, дзяды? Сяляне, безумоўна. Але якія яны былі? Помню я толькі сваіх дзядоў, лепш – па бацькавай лініі, менш – па матчынай. Але з расказаў блізкіх, асабліва майго стрыечнага брата Ігната Міхайлавіча Шаўчэнкі, які памёр у мінулым годзе ва ўзросце 76 гадоў (у пасляваенны час ён жыў у Мінску і мы часта сустракаліся), я лепш уяўляю якраз другога дзеда – Сцяпана Халімонавіча Калініна. Мне кажуць: я падобны на яго, маўляў, такі ж пузаты, як кажа цётка, і такі ж галавасты.

Дзед па бацьку – Міна Васільевіч Шамяка, у хаце яго прайшоў маё маленства. Помню яго, невысокага ростам, барадатага і фенаменальна сварлівага: ён штодня мацоўкаў сыноў, нявестак, дачку, пляменніцу, а калі баба Вася, Васіліна Логвінаўна, пачынала абараняць дзцей, даставалася і ёй.

«Кручаная!» – крычаў дзед, гэта была яго любімая лаянка. Усе, хто выклікаў яго гнеў, – кручаняны. (Здаецца, ніхто з нас, пісьменнікаў-гамельчан, не ўжываў гэтак слова.)

Калі дзед памёр, рана, нешта гадоў у 56 – 57, і пад час калектывізацыі бурлілі гомно, то знайшлі царскія грошы, называлі суму, якой нібыта хапіла б на тры дзесяціны зямлі. Не паспеў дзед купіць зямлю. Для нашых бязлесных мясцін, дзе ўся зямля была ворыўная, тры дзесяціны нямала, у Карме кулакі мелі па 15 дзесяцін.

У дзеда была вулічная мянушка – Кацель. Кацель – ледзяны кругляк, які высякалі з тоўстага пласта лёду, і на ім малыя і дзяўчаты каталіся з горкі, а хлопцы рабілі калаўрот: на слупе ўмацоўвалі кола, да яго прывязвалі доўгую жардзіну, да яе чаплялі кацель і

так раскручвалі, што толькі самыя спрытныя ўтрымліваліся на такой «цэнтры-фузе». Некаторыя адталі так, што разбівалі твары, ламалі рукі.

Ад чаго Міначку, як яго звалі ў вёсцы, далі мянушку Кацель? Круглым ён не быў. Ці не ад таго, што яго, бедак, гэтак жа круціла жыццё і адкідала на ўзбочыну?

Было ў нас яшчэ другое прозвішча – Чарназёмавы. Ніколі не магі сказаць: «Ідзі пазыч у Шамякіных», заўсёды гаварылі: «Пазыч у Чарназёмавых», «жыве за Чарназёмавымі» і г.д.

Ігнат сцвярджаў, што гэта сапраўднае прозвішча нашага роду, Чарназёмавы былі прадзеды. А прозвішча Шамякін нібыта ўзнікла такім чынам. Старэйшы брат майго дзеда Пімен служыў у войску і вярнуўся з арміі з новым прозвішчам, запісаным у казенную паперу. Бацька іх да таго часу памёр, Міна быў непаўналетні, і натуральна, што ўсю сям'ю запісалі на прозвішча Шамякіны. Тлумачэнне трохі наіўнае. Хоць чаго не было ў «Государстве Российском»!

Для мяне загадкава іншае. У Карме дзясяткі Калініных, Мальцавых, Буравых, Аламп'евых, Атрошчанкаў, Шаўчэнкаў і ніводнага Чарназёмава. І Шамякіных – адна сям'я. Была тады. Цяпер не засталася ніводнай.

Ці не быў прадзед мой ці прапрадзед прышэльцам з чарназем'я і Чарназёмавы – мянушка? А ў сапраўднасці усё-такі былі Шамякі. (Тацяна жартуе: «Ці не княскага ты роду, тата?»)

Мой бацька быў старэйшы ў сям'і, 1899 года нараджэння. За ім ішоў Трафім, Трышка, як называлі яго ў сям'і, маладзейшай была Мар'я, якая жыве яшчэ і цяпер,

а я, грэшны, не бачыў яе ўжо многа гадоў...

Трышка, як помню, быў чалавек вясёлы, гарэзлівы. Дзед мацоўкае яго, а ён смяецца. Быў аматар на выдумкі. Уступіў у камсамол (колькі там было тых камсамольцаў у 20-я гады!), а потым пайшоў спяваць у царкоўны хор. З камсамола яго з тэскам выключылі.

Мяркую, што чалавек ён быў таленавіты. Музыка. Спявак. Завадзіла на гулянках. Фантазёр. Мог у зімовую ноч заткнуць камунбудзь з суседзяў комін. Мог украсці ў дзясчат клубкі пражы і ніткі паснаваць праз вуліцу, з палісадніка на палісаднік. Адзін такі выпадак я добра помню. На вуліцы гоман. Здаецца, нават папа прывозілі. А Трышка стаіць каля акна і рагоча. Маці яго ручніком аперазала: «Ета ты, чарцяка, нехрысць, кручаный!»

Трышка часам прыходзіў пабіты. Але ўвогуле яго любілі. Усе.

Сам Трышка ў 1929 годзе паехаў у Бранск на заробтакі. Рабіў на будоўлі. Паспрачаўся, што ўзнясе на другі паверх бочку з цэментом. Паспрачаўся на паўкіло марожанага. Узнёс. З'еў

марожанае і... памёр. Дачка яго гады праз 3-4 памерла ад дызентэрыі. Застаўся сын Федзя. Па-мойму, ён быў 1925 года нараджэння. У армію яго забралі ў 1943 годзе. Але трапіў ён на Далёкі Усход. Уздзельнічаў у вайне супраць Японіі. І пасля вайны ў канцы 1945 года адарваўся ад састава вагон, крайні, у якім ён ехаў. Набіраў на спуску хуткасць. Ён і яшчэ колькі судак выскачылі. Тыя, хто пабаяўся скакаць, загінулі. Вагон разбіўся. Але і Федар атрымаў траўму галавы. Яго камісавалі. Вярнуўся ён дадому, у галодную Карму, і вёў шалапутнае жыццё. Прыставаў у прымы да адной удавы, другой... Лёгка разыходзіўся.

Меў добрыя рукі. Напрыклад, быў неаблагі пянчкі. Але больш любіў вяселлі, на якіх выступаў у ролі нязменнага баяніста. Сам не піў, з-за траўмы галавы. Сышоўся з добрай дзясучынай, яна нарадзіла яго дзцей. Але шлюб свой аформіў толькі перад смерцю, здаецца. Ці зусім не аформіў? Траўма дала пухліну ў мазгу. Паміраў ён доўга і пакутліва.

Трагедый, якая скалала мяне, была смерць яго сына. Калі бацька ўжо быў у непрытомнасці, хлопец утапіўся ў Сожы напярэдадні свайго прызыву ў армію.

Трышка, безумоўна, заставаўся паэтам і фантазёрам. Але думаю, што і бацька мой не быў пазбаўлены фантазіі, хоць вонкава, па складу характару, выдаваў больш праязнічым, рацыяналістычным. Гадоў у 18 – 20, відаць, у 1917-м або 1919-м, бо ў 1918 годзе ён ажаніўся і знаходзіўся дома, падаўся Пятро ажно на Урал шукаць лепшай долі.

Для хлопца з дзюма класамі прыходскай школы ды яшчэ ў такі трывожны час – гэта было смела. На Урале прабыў нядоўга, месяца чатыры, здаецца. Рабіў пры нейкім манастыры ў

садзе і на канюшні. Шчасця не знайшоў. Усё-такі адбылося гэта, напэўна, у 1919-м, бо на манастыр наляцела банда, і хлопцы нашы, іх было трое з Кармы, спалохаліся і падаліся дамоў.

Думаю, што пабачыў бацька там нямнога. Але расказаў пра гэтае падарожжа хапіла на многа гадоў. Цяпер я ўпэўнены, што шмат што бацька прыдумляў.

Помню, ён пераконана даводзіў, так, маўляў, яму сказаў вучоны манах, што Урал ажно на трыццаць верст вышэй, чым наша зямля. Спачатку я з захапленнем уяўляў, як высокая лазіў бацька: трыццаць верст было да Кармы, і мы на кані ехалі туды бадай жа цэлы дзень. А класе ў трэцім, калі я прачытаў нямаля кнігі і, напэўна, дабраўся да геаграфіі старэйшых класаў, помню, аднойчы, калі бацька зноў «загнуў» пра трыццаць верст, я сказаў, што няпраўда гэта, што на зямлі няма такой вышыні, а Уральскія горы самыя нізкія.

Бацька вельмі здзівіўся, але, вельмі можа быць, і ўзрадаваўся. Здзівіўся, што я так асмалеў, да таго мы, малыя, сядзелі пры бацьку, як мышы пад венікам, – баяліся яго. Каб улазіць у размову пры старонніх, пры гасцях – крыў божа.

Бацька не цыкнуў на мяне. Толькі сказаў, як бы перапрашаючы гасцей:

– Во змей! Бацьку вучыць.

Нехта з леснікоў сказаў:

– Будзе, гад, Войтавым.

Войтаў – тагачасны ляснічы, пэўна, чалавек адукаваны, інтэлігент; ён збіраў леснікоў і праводзіў з імі заняткі – вучыў малаадукаваных служкаў і професійна і наогул. Заняткі леснікі цярпелі, нават гаварылі, што цікава, але страшэнна не любілі экзаменаў. Дзень такі для іх быў чорны. Яны мацоўкалі Войтава і, сабраўшыся, экзаменавалі адзін аднаго – хто што запомніў. Помню, бацька згадзіўся, што «ляснічым я непрыменна стану».

Запіс датаваны 15 ліпеня 1982 г., друкуецца ў скапачэнтні

Фота з сайта marbel.lsbu.by

Іван Шамякін з маці Сінклекіяй Сцяпанайнай (1963 г.)

ЛЮТЫ

1 – Зянькевіч Рамуальд Сымонавіч (1811, Віленская губ. – 1868), этнограф, фалькларыст, археолаг, краязнаўца, педагог – 210 гадоў з дня нараджэння.

1 – Ліўшыц Уладзімір Маісеевіч (1946), літаратуразнаўца, публіцыст, педагог, гісторык, краязнаўца – 75 гадоў з дня нараджэння.

1 – Мінскі абласны драматычны тэатр (Маладзечна; 1991) – 30 гадоў з часу стварэння.

2 – Пятро Скарга (Павенскі; 1536, Польшча – 1612), царкоўны і палітычны дзеяч Рэчы Паспалітай, пачынальнік польскай прамоўніцкай прозы, заснавальнік і першы рэктар Віленскай езуіцкай акадэміі (цяпер Віленскі ўніверсітэт) – 485 гадоў з дня нараджэння.

4 – Міцкевіч Інеса Мікалаеўна (1931, Мінск – 2011), журналіст, заслужаны дзеяч культуры Беларусі – 90 гадоў з дня нараджэння.

7 – Еўлашоўскі (Еўлашэўскі) Фёдар Міхайлавіч (1546, Ляхавічы – пасля 1616 ці 1619), грамадскі дзеяч, пісьменнік-мемуарыст – 475 гадоў з дня нараджэння.

7 – Зямкевіч Рамуальд Аляксандравіч (1881 – 1943 ці 1944), бібліяфіл, бібліяграф, які падрыхтаваў і выдаў першы спецыялізаваны бібліяграфічны даведнік на беларускай мове «Беларуская бібліяграфія» (1910), этнограф, гісторык беларускай літаратуры – 140 гадоў з дня нараджэння.

7 – Ляўданскі Уладзімір Аляксандравіч (1911, Чэрвеньскі р-н – 1973), пісьменнік, перакладчык – 110 гадоў з дня нараджэння.

7 – Мельнікава Тамара Леанідаўна (1941), вялянчэстка, заслужаная артыстка Беларусі, педагог – 80 гадоў з дня нараджэння.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ПРЫЛАДЫ ПРАЦЫ (працяг *Партыкула*). На тэрыторыі Беларусі знойдзена каля 300 палеалітычных, некалькі тысячаў мезалітычных, амаль 120 тыс. прыладаў працы шэрага культур эпохі неаліту.

Удасканаленню каменнай вытворчасці не перашкодзіла з'яўленне ў 6500 г. да н.э. на Блізкім Усходзе першых каваных з самароднай медзі металічных вырабаў. У 4200 – 3800 гг. да н.э. была вынайздовая плаўка медзі (Месапатамя, Балканы), узніклі вытворчыя цэнтры ў Закаўказзі (3500 г. да н.э.), стала вядомай бронза (Міжрэчча, Іран), першыя вырабы з якой з'явіліся ў Малой і Пярэдняй Азіі. У сувязі з гэтым на поўдні і ў цэнтры Еўропы вылучаецца медна-каменны век, энеаліт (3600 – 2500 гг. да н.э.). Бронзавы век у Еўропе (2200 – 1000 гг. да н.э.) супадае па часе з перыядам распаўсюджвання бронзавых вырабаў ва Усходнім Міжземнамор'і, на Каўказе, Балканах, у Закарпаці. Вытворчасць бронзы вядомая з 1500 – 1200 гг. да н.э. у Венгрыі, Прыкарпаці, у

Паўночнай Еўропе, у т.л. у Беларусі. Аднак да ранняга жалезнага веку (пачаўся 1000 – 600 гг. да н.э.) на-ранейшаму панавала вытворчасць каменных прыладаў. Выраблялася шмат тыпаў каменных свідраваных (баявых) сякераў, рабочых плоскіх сякераў-кліноў, молатаў, матык, крамянёвых наканечнікаў, сярпоў, кінжалаў. Зношаныя і паламаныя

Баявыя сякеры: з каменю (1, 2, 4, 6), рогу (3), медзі (5, 7). 2 – 1,5 тыс. да н.э.

палеаметалічныя вырабы звычайна пераплаўляліся, у выніку чаго да нашага часу дайшло ўсяго каля 20-і медных і 60-і бронзавых рэчаў, выяўленых у Беларусі. Найстаражытнейшая медная прылада – каванеае долата канца 3 тыс. да н.э. – знойдзена на паселішчы Барысаўшчына. У пахаваннях сярэдняпраўскай культуры трапляюцца прылады

Сярпы: крамянёвыя з бакавой выемкай 2-га тыпагагоддзя да н.э. з паселішча Камень Пінскага раёна (1 – 2); жалезныя V – VII ст. з гарадзішча Пруднікі Мёрскага раёна (3 – 4); жалезны XII ст. з кургання могільніка Панношкавічы Бабруйскага раёна (5)

працы і зброя з медзі або мыш'яковатай бронзы каўказскага паходжання. З 1500 г. да н.э. у складзе тшынецкай і лужыцкай культур вядомыя рэчы, выплаўленыя з алавяністай бронзы Закарпаці і вобласці ўнеціцкай культуры. Найнасць гліняных ліцейных формаў, тыглаў, льячак і шлакаў сведчыць, што на паселішчах тшынецкай культуры ўжо займаліся ліццём бронзы. Вытворчасце яе было вядомай ў больш позні час жыхарам гарадзішча Мілаград. Бронзавы век прадстаўлены таксама 50-ю крамянёвымі сярпамі, дзідамі і кінжаламі. Выяўлена больш за 2,5 тыс. каменных свідраваных і плоскіх сякераў (кліноў), цёслаў і толькі 30 свідраваных матык. На некаторых прыладах працы ёсць імітацыя ліцейнага шва, іншым нададзена 4-граннасць. Падобныя прылады выкарыстоўваліся таксама ў першы стагоддз раўняга жалезнага веку на гарадзішчах. Вядома, што старажытныя германцы ў час першых нападаў на рымлянаў былі ўзброеныя каменнымі сякерамі. У раннім жалезным веку жалезныя прылады працы амаль поўнасю выцеснілі каменныя. Большая частка прыладаў, рэчаў побыту, зброя пачалі вырабляцца з чорнага металу.

(Заканчэнне артыкула ў наступным нумары)

Шаноўныя чытачы, падпісчыкі!

Наступны нумар «Краязнаўчай газеты» выйдзе 5 лютага.

Беражыце сябе і родных!
Будзем разам і надалей!

Народ сказаў...

Кажуць, некалі адзін мужык як пайшоў па воцат, дык вярнуўся аж на сёмы год. І тое ў сэнцах паваліўся з бутэлькаю і разбіў яе.

– Вось табе і на, – разважае ён. – Паспех заўсёды людзям на смех.

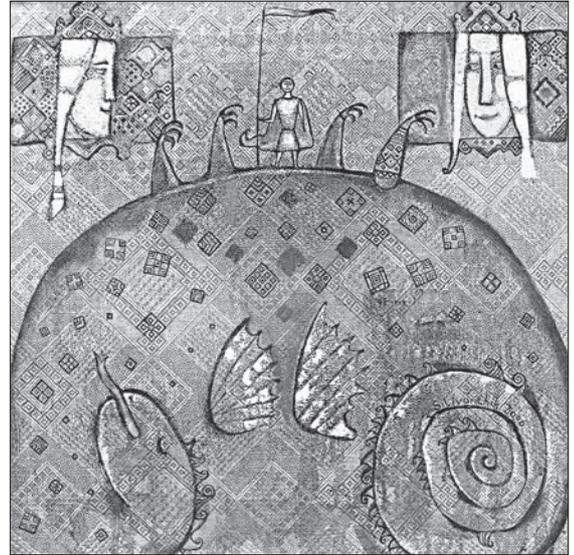
– Чаму ў цябе, браток, барада чорная, а галава сівая?

– Ну і не здагадлівы! Бо барада гадоў на дваццаць маладзей за галаву.

Гаспадыня. Трынаццаць чалавек за сталом! Жы, Божа, каб усё было добра.

Госць. Не бойцеся, пані. Я буду есці за сябе і за чатырнаццацітага.

Паводле зборніка «Беларускія народныя жарты» (сабраў Змітро Бяспалы; Мінск, 1970)

Танна Сіловончык. «Георгій Пераможца»